

Horváth Ádám - Mihály Melinda - Supka Bálint

(konzulensek: Dr. Forman Balázs és Dr. Pataki György)

A foglalkoztatás fejlesztésének lehetőségei a Fehérgyarmati kistérségben

A szerzők az ország egyik legperiférikusabb területén, a Fehérgyarmati kistérségben végeztek vizsgálatot, melyben a helyi erőforrásokon alapuló és a foglalkoztatás bővítésére irányuló helyi gazdaságfejlesztés koncepciója mellett foglaltak állást. A fejlesztés középpontjába a mezőgazdaságot és az arra épülő feldolgozóipart állították. Ehhez négy fejlesztési lépcsőt alakítottak ki (háztáji gazdálkodás erősítése, humán erőforrás fejlesztése, piacok kiépítése, rozsályi modell elterjesztése), melyekhez hozzákapcsoltak empirikus vizsgálatuk során összegyűjtött előremutató kezdeményezéseket, illetve ezek továbbgondolását.

Kulcsszavak:

Fehérgyarmat, Rózsály, foglalkoztatás fejlesztés, helyi gazdaságfejlesztés, háztáji gazdálkodás

Bevezetés

A Fehérgyarmati kistérség országunk egyik leghátrányosabb helyzetű területei közé tartozik, a munkanélküliség több éve meghaladja az országos és a régiós átlagot. Hogyan fejleszthető a gazdaság és a foglalkoztatás ebben a több évtizede gazdaságilag stagnáló vagy visszaeső kistérségben? Véleményünk szerint a hosszú távú eredmények eléréséhez a helyi erőforrásokra kell építeni a fejlesztési stratégiát pedig úgy kell kialakítani, hogy az embereket minél jobban bevonjuk és érdekeltté tegyük a változásban. Kutatási módszertanunk bemutatása és a fehérgyarmati helyzetkép rövid felvázolása után ezért olyan egymásra épülő fejlesztési javaslatrendszert fogalmazunk meg, amelynek középpontjában az ember, mint a változás kulcsa áll.

A kutatás módszertana

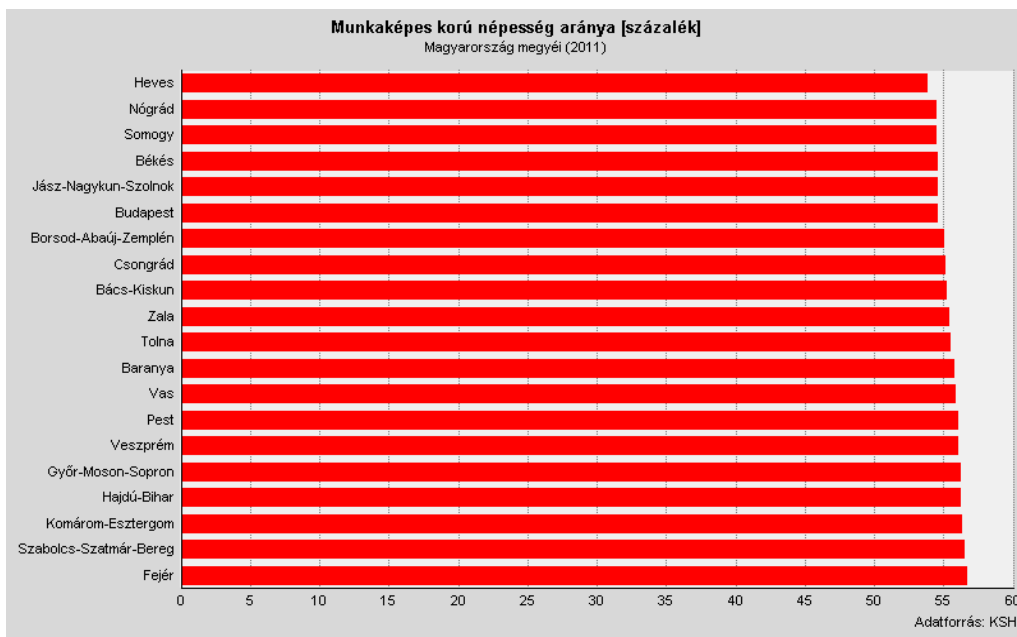
Tanulmányunk elkészítését megelőzően részletes szekunder kutatást végeztünk el a rendelkezésünkre álló statisztikai adatbázisokból (KSH, VÁTI). A VÁTI honlapján található Teir adatbázisának nyilvános adatai mellett (pl. REMEK vagy az Idősoros elemző) lehetőségünk nyílt a regisztrációhoz kötött adatok (pl. Területi elemzések, Települési adatgyűjtő) elemzésére is. A rendelkezésre álló statisztikai adatok és szakirodalom vizsgálatát követően a kistérség fő döntéshozóival, vállalkozóival, stratégiai szereplőivel, alapítványvezetőivel, helyi érintettekkel készítettünk formális és informális interjúkat. A terepen töltött idő rövidebbé ellenére összesen 15 interjúalanyunk volt.¹

A Fehérgyarmati kistérség foglalkoztatási helyzete

A kistérség Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és hazánk legkeletibb, Romániával és Ukrajnával is határos részén található. Az ország egyik legperiférikusabb területe, a régió belül is távol esik a nagyobb városoktól. A kistérség 43 települését országos átlagot jelentősen meghaladó munkanélküliség sújtja.

¹ Tanulmányunk módszertani és szakirodalmi háttérét a „Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában” című TDK dolgozatunkban részletesen kifejtjük. (Horváth – Mihály – Supka 2013)

A munkanélküliségi ráta a 2003-2008-as időintervallumban sem szolgál biztató adatokkal számunkra. Az 5 év alatt 2008-ban volt a legmagasabb, 22,5 %, ekkor a megyei ráta 15 %, a régiós 11 %, míg az országos csupán 7,5 %-os volt (*KSH TSTAR*). Mindezek ellenére a munkaképes korú népesség aránya az országban, Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében a második legmagasabb, 55,95%.

1. ábra: A munkaképes korú népesség aránya megyénként (2011)

(The percentage of the population of working age)

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, TSTAR, <http://teir.vati.hu/> letöltés ideje: 2013.03.20.

A munkaképes korú népesség magas aránya és a rendelkezésre álló szabad munkaerő lehetőséget jelenthet olyan vállalkozások számára, amelyek munkaigényes termelést kívánnak megvalósítani a kistérségben. A minőségi, kézzel vagy manufaktúrákban készített termékek előállítására, vagy a mezőgazdaság alkalmas foglalkoztatója lehet a helyi szabad munkaerőnek. Jelenleg azonban a munkaképes korú népesség magas aránya nagy munkanélküliségi rátával párosul, ami azt jelenti, hogy a munkaképes korú népesség amellett, hogy nem képes elegendő járulékot termelni, amelyből a felosztó-kirovó elv alapján a nyugdíjasokat eltartani lenne képes, újabb segélyek felvételére kényszerül, ezzel pedig regionális szinten teljesen fenntarthatatlan.¹ Kvantitatív (statisztikák) és kvalitatív (interjúk) kutatásainkra építve négy fő területet emelünk ki, melyek a foglalkoztatás legsürgetőbb kihívásait jelentik:

- generációkon átívelő munkanélküliség,
- az emberek elfelejtenek gazdálkodni,
- a vállalkozó szellem hiánya,
- a közösségek szétesése.

Fejlesztési javaslatunk e kihívásokra igyekeznék reflektálni.

¹ Természetesen a nyugdíjakat is, mint a segélyeket a központi költségvetésből finanszírozza az állam, véleményünk szerint azonban annál egészségesebb egy régió, minél kevésbé szorul rá elviekben a redisztribúcióra.

Helyi (mező-)gazdaságfejlesztés négy lépcsőben

A helyi gazdaságfejlesztést a mezőgazdaság fejlesztésének fókuszával képzeljük el, hiszen két fontos erőforrás, azaz az alacsony képzettségű munkaerő és a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek a régió belül rendelkezésre állnak ehhez. A fejlesztéshez négy egymásra épülő lépés megvalósulása volna szükséges:

- háztájizás erősítése,
- képzés,
- piacok kiépítése,
- a rozsályi példa elterjedése.

Háztájizás – az emberek visszavezetése a munka világába

Első lépésként a legfontosabbnak az emberek visszavezetését tartjuk a munka világába, melyhez a háztájit megfelelő eszköznek tartjuk. A háztáji jellegű gazdálkodás újra népszerűvé tételével az emberek újra megtanulnák, hogy hogyan kell gazdálkodni. A háztáji gazdaság a rendszerváltás előtt a termelőszövetkezeti tagok jövedelemkiegészítő tevékenységét jelentette, amely magába foglalta a személyes használatú háztáji földet és az egyéni tulajdonú állatállományt. E gazdálkodási formát azért tartjuk olyan érdekesnek, mivel az egyik legspeciálisabb és legfontosabb termelési tényezője a munkaerő. A mezőgazdaság megosztottságának alapja, hogy míg a nagyüzem a munkagép igényes, addig a háztáji gazdálkodás az intenzív, több munkaerőt igénylő termelést hajtott végre. (Misi - Markó 1977)

Mára a háztáji gazdálkodás azonban fokozatosan visszaszorult, a nagy kereskedelmi láncok a rendszerváltás óta leszoktatták a kiskert műveléséről és az otthoni állattartásról az embereket, mondván, olcsóbb a boltban megvenni a húst, a zöldségfélét és a gyümölcsöt (Fazekas 2013). Szakértők szerint a háztáji gazdálkodás újbóli elterjedése nem csak azért nehézkes, mert a rendszerváltás után már nem működtek az önálló termelés alapjául szolgáló, háztájizást szervező szövetkezetek, továbbá megjelentek az országban az olcsó árut kínáló áruházláncok, hanem azért is, mert évtizedekkel ezelőtt a mostaninál sokkal megengedőbb volt a környezetvédelmi és a vízgazdálkodási szabályozás is, ami mellett gazdálkodni lehetett.

Terepmunkánk keretein belül mi is igyekeztünk megérteni, hogy mi az, ami miatt megmarad és mi az, ami miatt eltűnik a háztáji gazdálkodás egy településről. A személyes tapasztalatok és a polgármesterekkel készített interjúk azt mutatják, hogy Rózsályon magas, míg Panyolán alacsony a háztáji gazdálkodás mértéke.

Panyolán a 2004-es EU csatlakozásunkat megelőzően szinte minden háztartásnál tartottak szarvasmarhát, és emellett magasabb arányban művelték meg földjeiket is. Ha egy család tartott szarvasmarhát, akkor a keletkező trágyát is hasznosítani kellett, ez ösztönözte az embereket arra, hogy trágyázzák földjeiket és a jó minőségű földeket meg is műveljék. A jelenleg kihasználatlan kaszálókért akkoriban versenyeztek a helybeliek, emellett pedig megérte az embereknek a szarvasmarha-tartás abból a szempontból is, hogy a termelői tej nagymértékben hozzájárult egy háztartás bevételeihez és önellátásához. Panyolai interjúalanyaink elmondása szerint 2004-ben az a hír járta a faluban, hogy az EU-hoz való csatlakozásunknak köszönhetően jelentősen szigorodnak majd a szarvasmarhatartásra vonatkozó szabályozások, ennek köszönhetően több panyolai család, egyszerre eladta a szarvasmarháját. *“Jött egy olasz kamion és mindenki feltette rá a tehenét.”*² Az embereknek pedig nincs már pénzük arra, hogy újra szarvasmarhát vásároljanak.

A rózsályaiak már a rendszerváltás óta részt vesznek az önkormányzat földjeinek megművelésében. *“Rózsály előnye abban rejlik a környező településekkel szemben, hogy itt kihasználtuk a*

² A Szatmári Ízek Háza projektvezetőjének elmondása szerint.

rendszerátalakítás óta eltelt több mint 20 évet. Az emberek hozzá vannak szokva a munkához. Az önkormányzat felvásárolta a gazdátlan földeket, és lehetőséget teremtett ezeken a földterületeken a helyi munkaerő alkalmazására. A helyiek, ha szerettek volna dolgozni és lelkiismeretesen is dolgoztak, akkor lehetőséget kaptak a munkára. Viszont nekünk sem volt mindig könnyű. Az elején történt olyan, hogy biciklivel kellett járnunk és felébresztenünk a munkásokat.”³

Véleményünk szerint, ha nem is ugyanolyan keretek között, mint a rendszerváltozást megelőzően, érdemes a figyelmet újra a háztájizés felé terelni és megépíteni annak sikerességét biztosító rendszert. Ennek lehetséges módja lehet egy már működő kezdeményezés, az Ökomama Klub Fehérgyarmati kistérségre történő integrálása.

Ökomama program

A háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások létrejöttének támogatására és a nők foglalkoztatottságának növelésére jött létre a projekt a Szent István Egyetem Mezőgazdaság- és Környezettudományi Karának szervezésében 2012-ben. Céljuk a bevont 60 kisgyermekes édesanya képzése és foglalkoztatásba történő visszahelyezése volt a GYED/GYES lejárta után.

Az Egyetem és Konzorciumi partnerei⁴ egy olyan, Magyarországon egyedülálló ökogazdálkodási és ökoturisztikai felnőttképzési programot dolgoztak ki, melynek keretében a projektbe felvett kisgyermekes szülők megismerkedhettek az alapvető öko-növénytermesztési és állattartási ismeretekkel túl az ökoháztartás-vezetés, valamint az ökogazdálkodás kialakításának és fenntartásának ismeretanyagával is. Kiemelten foglalkoztak az ökoturisztika, mint fejlődő gazdasági szegmens elemzésével és az abban rejlő lehetőségek bemutatásával. A képzés emellett bevezeti a résztvevő édesanyákat a vállalkozás-indítás rejtelmeibe, valamint fejleszti az ehhez szükséges alapvető idegen nyelvi és informatikai tudásukat.

A kisgyermekes szülők foglalkoztatási mutatóinak javítása érdekében a vállalkozóvá válás segítése egy hatékony eszköz. Az Ökomama programban így a résztvevők nemcsak a képzés keretében találkozhatnak vállalkozói ismeretekkel, de egy Vállalkozásfejlesztési Klub keretében minden héten konzultálhatnak szakértőkkel és egymással. A projekt célja, hogy a programban résztvevők, illetve a programot kívülről követők közül sok nő tudja és akarja vállalkozói formában működtetni egyéni ötletére alapozott tevékenységét, legyen az sajtókészítés, gyógynövénygyűjtés vagy öko-vendégfogadás. (www.okomama.eu)

A projekt átültetése a Fehérgyarmati kistérségbe megfontolandó, sőt érdemes lenne a helyi körülményekhez és igényekhez igazodó módosított projekt létrehozása, amely nemcsak a kisgyermekes anyukákra fókuszál, hanem segítséget nyújt minden a sorsát saját kezébe venni kívánó munkanélkülinek.

Képzés

A képzés nem szabad, hogy megálljon a háztáji gazdálkodásra épülő vállalkozások fejlesztésénél. Ha felkeltettük az emberek érdeklődését a gazdálkodás iránt, akkor lehetőséget kell biztosítanunk számukra, hogy minél jobb mezőgazdasági vállalkozókká váljanak. Ehhez szükséges a hatékony szak- és felnőttképzés biztosítása is. A mezőgazdasági vállalkozásokat tágabb értelemben kezeljük, hiszen a mezőgazdaságra épülő feldolgozóipart is ide soroljuk. A képzést a szakképzés szintjén egy mezőgazdasági szakképző iskola létrehozásával, míg a felnőttképzés szintjén egy többfunkciós mezőgazdasági tudásközpont létrehozásával képzeljük el.

Mezőgazdasági szakképző iskola

Bár a kistérség legnagyobb foglalkoztatója a mezőgazdaság, és véleményünk szerint az agráriumban található a térség főbb kitörési pontjai, ennek ellenére a legközelebbi mezőgazdasági szakiskola Mátészalkán működik. Fontosnak tartjuk, hogy minél közelebb vigyük az emberek-

³ A rozsályi Jóléti Alapítvány vezetőjének elbeszélése.

⁴ REGINA Alapítvány, Kontakt Alapítvány, Kopernikusz Innovációs Egyesület

hez a gyakorlatban is hasznos oktatás formáit azokban a térségekben, ahol e tudás kitörést jelenthet. Hiszen a többszörösen hátrányos helyzetű családok nem feltétlenül engedhetik meg maguknak gyermekeik távolabbi iskolában való oktatásának finanszírozását. Ezért az volna a minimális elvárás, hogy legalább a térségi központban működjön mezőgazdasági iskola, vagy a már működő szakközépiskola bővítse kínálati palettáját. Kutatásunk során megfigyeltük, hogy sokszor a helyi oktatás kínálati oldala nem alkalmazkodik a kereslethez. Erre panaszkodtak Rozsályon is, ahol lett volna igény hentes- és molnárképzésre, de nem indultak el ezek a képzések.

Mezőgazdasági Tudásközpont

A 2010-ben létrejött Szatmár-Beregi Natúrpark hamarosan átadja Kisar településén a látogatóközpontját, ahol a védett terület élőlényei, növényvilága kerül bemutatásra. Érdemes lenne itt egy Tudásközpont létrehozása is a kistérség mezőgazdasági jellegű induló és működő vállalkozásainak támogatására. Ez a tevékenység nem áll távol a szervezet eddigi tevékenységétől, hiszen sokat tettek a környezetbarát gazdálkodási formák terjesztéséért.

A Tudásközpont feladata összetett lenne:

- mezőgazdasági oktatás: A központ egy intellektuális centrum lehetne, ahol a mezőgazdaságban végzett, vagy a mezőgazdasággal foglalkozni kívánó fiatal gazdálkodók megismerhetnék a modern, földek minőségét megőrző gazdálkodási formákat (Pl. agrár-környezetgazdálkodás), valamint a régen népszerű, de ma már egyre kevésbé természetes hagyományos magyar növény- és állatfajtákat ismerhetnék meg a tagok.
- marketing/értékesítés: A programban résztvevők ötleteket kapnának arra, hogy miként építsék ki úgy kommunikációjukat, hogy az tükrözze az általuk és terményeik által képviselt értékeket nem csak a regionális vagy hazai, hanem az EU-s piacokon is.
- pénzügy: A gazdálkodáshoz szükséges pénzügyi alapokat sajátíthatnák el a programban résztvevők. Az oktatásban nem csak a pénzügyi, hanem a hosszútávon megtérülő szempontokra (földek minőségének megőrzése) is felhívnák a figyelmet.
- fórum: A gazdálkodók egymással is tapasztalatot cserélhetnének annak érdekében, hogy minél hatékonyabban gazdálkodjanak, illetve lehetőséget teremtenek a gazdák hatékonyabb együttműködésére is.

Piacok kiépítése

A jól működő mezőgazdasági vállalkozások erősítésének, külső támogatásának érdekében fontosnak tartjuk a piacok általános kiépítését. Ez történhet a határ menti kapcsolatok erősítésével, vagy egy megfelelő infrastruktúra kiépítésével.

A piacok kiépítése a világháló segítségével - helyipiac.hu

A háztáji gazdálkodással megtermelt termékek országos disztribúciójának megszervezésére és a helyi gazdaságfejlesztési stratégiák kialakításának ösztönzésére jött létre a Helyi Termék Termelői Hálózat. A szervezet elsődleges célkitűzése, hogy a Kárpát-medencei magyar települések helyi termelését és az áralapok növelését ösztönözze, hálózati szintjeinek együttműködését koordinálja. A hatékony működés érdekében létrehoztak egy honlapot: <http://helyipiac.hu/>

A kezdeményezés célja, hogy a településeken termelt árukat, illetve helyi alapanyagokból feldolgozott termékeket, helyi, térségi és országos, szinten logisztikai központba gyűjtse, és nagyobb beszállítói igényeknek is megfelelően, egységes arculattal, piacra juttassa. A program kommunikációs platformja, és online Helyi Termék Gyűjtőpont Hálózata, a weboldal. A program küldetése, hogy a helyi erőforrások feltérképezésével, és összefogásával, a vidéki településeket sújtó gazdasági és társadalmi problémákat enyhítse, vagy megszüntesse. Célja, hogy feltérképezze, és értéket adjon a helyi termékeknek, együttműködésre, összefogásra, új ismeretek elsajátítására ösztönözze a helyi gazdaság szereplőit.

A kezdeményezés nagyon előremutató, szükséges volna azonban a honlap további fejlesztése, ugyanis jelenleg nem eléggé informatív és átlátható, ezáltal alapvető célját nem képes elér-

ni. Konkrét megoldási javaslatokkal TDK dolgozatunkban éltünk (*Horváth – Mihály – Supka* 2013).

A határmenti kapcsolatok erősítése

Mivel a történelmi Szatmár megye, csupán egy kis része maradt a mai Magyarországon, úgy hogy a térség a valódi központját, Szatmárnémetit is elveszítette, alapvető fontosságú lenne a földrajzilag és történelmileg összetartozó térséget újra egyesíteni. A jelenlegi fejlesztések többsége infrastrukturális és a korábbi közlekedési kapcsolatok helyreállítását célozzák. Ezzel azt szeretnék elérni, hogy növekedjen a mobilitás az országok között és beindulhassanak az alulról szerveződő folyamatok. Szerencsére kulturális téren mindig is élénk volt a dialógus a felek között. Javaslatunk az volna, hogy a két ország hangolja össze a térség gazdasági fejlesztését, illetve hagyjon teret a helyi szereplőknek, hogy maguk alakítsák ki az új munkamegosztás rendszerét.

A rozsályi példa elterjedése

A piacok kiépítésével egy időben, vagy a piacok kiépítését követően történhet meg a rozsályi modell terjedése. Véleményünk szerint a modell nem nyújt megoldást a hosszú távú foglalkoztatási kihívásokra, de a közmunka ésszerű felhasználásának egy kiváló példája.

Rozsályon a közmunkaprogram keretében rengeteg tevékenység valósult meg az utóbbi években: a saját gazdaságukban a közétkeztetéshez szükséges alapanyagok nagy részét előállítják. Működtetik az egész gazdaságot, melyben a szántóföldi gazdálkodás mellett található gyümölcsös, kertészet, sertéstelep. Saját boltot üzemeltetnek, vágóhidat, betonüzemet működtetnek, mindehhez saját gépparkot tartanak fent. Felépítettek több közösségi teret, azaz kemencés házat, szabadtéri színpadot, sőt kialakítottak egy halastavat is, mindezekben túl pedig rengeteg további tervük van a falu és a közösség gazdagítására.

A rozsályi modell fokozatosan, a rendszerváltás óta alakul. Mára a közfoglalkoztatás és a munkaszervezés iskolapéldája. Az önkormányzat nem alkalmaz "látszat foglalkoztatást", azaz csak akkor vesz fel embereket, ha tud is nekik érdemi munkát adni. A falu gazdaságában tavasztól ősziig így 70 embert tudnak foglalkoztatni. Többnyire mezőgazdasági munkákat végeznek, de a faluban például közmunka keretében találkoztunk bolti eladóval is. Még ekkora mértékű foglalkoztatás mellett is mintegy 60 fő állástalan ember él a településen. Az itt dolgozóknak meg kell felelniük szigorúan a közösség magatartási normáinak. Amennyiben valaki nem felel meg, az nem kaphat esélyt arra, hogy legközelebb részt vegyen a programban.

A falu teljes eszközparkjához is bárki hozzáférhet, ha szüksége van valamilyen szerszámmra. Ugyanakkor, ha valaki bármiben szándékosan kárt tesz vagy eltulajdonít, akkor ugyanúgy nem lesz lehetősége később az önkormányzatnál állást találni. A hosszú évek során itt kialakult szabályok eredményeként a közmunkában foglalkoztatottak meghatározó többsége visszatérő, akik nagy szorgalommal és munkamorállal rendelkeznek, példát állítva az önhibájukból állástalanoknak.

A rozsályi modell sok összetevőből áll (*Horváth* 2013), ugyanakkor terjeszthetőségéhez három dologra van szükség: az önkormányzat tulajdonában lévő termőföldre⁵, összetartó közösségre és egy karizmatikus vezetőre. A következőekben javaslatokat teszünk utóbbi két előfeltétel fejlesztésére.

Együttműködés egyetemekkel a közösségfejlesztés megvalósításáért

Javaslatunk egy komplex fejlesztési program volna, amely kapcsán az egyetemek, és a hallgatók dolgoznának a közösségfejlesztéssel kapcsolatban egy-egy probléma feltárásán és feloldásán. Elvárás lenne, hogy a szakértők gyakorlatba is átültessék tudásukat, mely egyszerre nyújtana

⁵ A Start Munkaprogram keretén belül 2013-ban már termőföldeket is biztosít az állam az önkormányzatoknak (kormany.hu)

hasznát a helyi társadalomnak, illetve gyakorlati tapasztalatokat a hallgatóknak, jövőbeli szakembereknek. A finanszírozás projekt alapú lenne, melyben egyetemek és önkormányzatok közösen pályáznának, valamilyen közösségfejlesztési témában. A program kidolgozásának alapja a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség korábbi projektje lehetne, amelyben például a Budapesti Corvinus Egyetem az Encsi Kistérség partnereként vesz részt (*hakosz.hu*).

Polgármesterek továbbképzése

Tapasztalataink azt mutatják, hogy szerte az országban azok a falvak voltak sikeresek, ahol egy karizmatikus, elhivatott és tájékozott polgármester a vezető. Egy-egy kistépülés életében nagyon nagy szerepet játszik választott vezetője, aki ha nem rendelkezik a szükséges kompetenciákkal, akkor annak súlyos következményei lehetnek a helyi társadalomra nézve. Javaslatunk szerint rendszeresíteni kellene továbbképzéseket a megválasztott polgármestereknek, annak érdekében, hogy minél hatékonyabban használják ki a hatalmukkal járó lehetőségeket a közösségépítésben is. Ezek a továbbképzések akár fórumként is szolgálhatnának a polgármesterek számára, ahol megbeszélhetnék a közösségfejlesztéssel kapcsolatban felmerült kihívásokat, feladatokat, és megoszthatnák egymással tapasztalataikat.

Konklúzió

Fontosnak tartjuk azt, hogy a kistérség saját, belső erőforrásaiból építkezzen elsődlegesen. Az általunk kiemelt két belső erőforrás a mezőgazdasági művelésre alkalmas földek és a munkaképes korú lakosság magas aránya. Tanulmányunkban rövid és középtávú fejlesztésekben gondolkodtunk, a munkaigényes, környezeti tulajdonságokat figyelembe vevő mezőgazdaság és az erre épülő feldolgozóipar fejlesztésére fókuszáltunk. Konceptiónkban arra törekedtünk, hogy képesé tegyük a helyi lakosságot arra, hogy hosszú távú célkitűzéseit maga határozza meg és képes legyen azokat elérni is. Egy ennyire periférikus, elmaradott térségben is léteznek pozitív példák, figyelemre méltó kezdeményezések, amelyeket követve egy-egy kistérség képes lehet felemelkedni. Ezeket kell kiemelni, a figyelem középpontjába állítani.

Felhasznált irodalom

- Belügyminisztérium: <http://www.kormany.hu/hu/belugyminiszterium/kozfoglalkoztatasi-helyettes-allamtitkarsag/hirek> letöltés ideje: 2013. 04. 30.
- FAZEKAS S. (2013): www.budaorsiinfo.hu/?p=47072 letöltés ideje: 2013.03.17.
- HAKÖSZ honlapja: <http://www.hakosz.hu/foglalkozunk/egyetemi-kistersegi-partnersegi-program/> letöltés ideje: 2013.03.21.
- HORVÁTH Á. – MIHÁLY M. – SUPKA B. (2013): A Fehérgyarmati kistérség elemzése – Foglalkoztatási lehetőségek a szilva hazájában. TDK dolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem
- HORVÁTH Á. (2013): *Élelmiszer-önrendelkezés Magyarországon – Rozsály, az önellátó falu*. Szakdolgozat, Budapesti Corvinus Egyetem
- MISI S. – MARKÓ L. (1977): *A háztáji és kiegészítő gazdálkodás*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest
- Ökomama honlap: www.okomama.eu letöltés ideje: 2013.03.10.
- Váti, Területi Információs és Elemző Rendszer: www.teir.hu letöltés ideje: 2013.03.20.